

THE REFLECTION OF COSMOLOGICAL AND NATURAL BELIEFS IN TURKIC MYTHOLOGY IN ORNAMENTS

Begzod Khomitaliyev

History Teacher at Secondary School No. 27

ScienceID: MFR-1026-0143

Fergana, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Turkic mythology, ornament, cosmogony, three-tiered world, Tree of Life, skullcap (do'ppi), totemism, Tengriism, symbols.

Received: 01.10.26

Accepted: 02.10.26

Published: 03.10.26

Abstract: This article analyzes the reflection of the ancient Turkic worldview, concepts of the universe, and nature within folk applied arts and traditional ornaments. The study reveals that ornaments were not merely decorative elements, but served as a sacred symbolic system representing the three-tiered cosmic model (upper, middle, and lower worlds), the Tree of Life cult, astral beliefs (sun, moon, stars), and totemic traditions (wolf, horse, eagle, etc.). Furthermore, the paper examines the cosmogonic and protective semantics of Uzbek traditional skullcaps (do'ppi) and the cultural transformation of these mythological symbols after the introduction of Islam, supported by historical sources.

TURKIY MIFOLOGIYADAGI KOINOT VA TABIAT HAQIDAGI QARASHLARNING ORNAMENTLARDA AKS ETISHI

Begzod Xomitaliyev

Farg'ona shahar 27-maktab tarix fani o'qituvchisi

Ilmiy identifikatsiya raqami: MFR-1026-0143

Farg'ona, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Turkiy mifologiya, ornament, kosmogoniya, uch qavatli olam, Hayot daraxti, do'ppi, totemizm, Tengrichilik, ramzlar.

Annotatsiya: Ushbu maqolada turkiy xalqlarning qadimgi koinot, tabiat va mifologik dunyoqarashlarining xalq amaliy san'ati hamda ornamentlarda (naqshlarda) aks etishi tahlil qilingan. Tadqiqotda

ornamentlarning shunchaki bezak emas, balki uch qavatli olam modeli (yuqori, o'rta va pastki olamlar), "Hayot daraxti" kulti, astrallik (quyosh, oy, yulduzlar) va totemik (bo'ri, ot, burgut va b.) e'tiqodlarni ifodalovchi muqaddas ramzlar tizimi ekanligi ochib berilgan. Shuningdek, milliy do'ppi naqshlaridagi kosmogonik va magik-himoya ma'nolari hamda Islom dinidan keyingi transformatsiyasi ilmiy manbalar asosida yoritilgan.

ОТРАЖЕНИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О КОСМОСЕ И ПРИРОДЕ В ТЮРКСКОЙ МИФОЛОГИИ В ОРНАМЕНТАХ

Бегзод Хомиталиев

Учитель истории общеобразовательной школы № 27 города Ферганы

Научный идентификационный номер: MFR-1026-0143

Фергана, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Тюркская мифология, орнамент, космогония, трехслойный мир, Древо жизни, тюбетейка, тотемизм, тенгрианство, символы.

Аннотация: В данной статье анализируется отражение древнетюркских мифологических представлений о Вселенной и природе в народно-прикладном искусстве и орнаментах. В исследовании раскрывается, что орнаменты являлись не просто украшением, а сакральной системой символов, отражающей трехслойную модель мира (верхний, средний и нижний миры), культ «Древа жизни», астральные (солнце, луна, звезды) и тотемические (волк, лошадь, орел и др.) верования. Также на основе научных источников освещаются космогонические и защитно-магические смыслы традиционного узбекского головного убора (тюбетейки) и их трансформация после принятия ислама.

Kirish. Turkiy xalqlarning qadimda dunyoni qanday anglagani, tabiat to'g'risidagi bilimlari, xalq madaniyati bilan tanishishda ornamentlar juda katta rol o'ynaydi. Chunki ornamentlar xalq tomonidan asrlar davomida avloddan avlodga o'tib kelgan bezaklar bo'lib, ularda xalqning orzu-umidlari, ishonch-e'tiqodlari o'z aksini topgan. Qadimgi turkiylar ornamentlarga oddiy bezak sifatida emas, balki muqaddas ramzlar tizimi, koinot va tabiat haqidagi qarashlarning o'ziga xos "yozuv" shakli sifatida qarashgani uchun ham ular turkiy mifologiyani o'rganishda

katta ahamiyatga egadir. Qadimgi turkiy xalqlar ornamentlar orqali o'zlarining koinot, tabiat, xudolar va ruhlar haqidagi tasavvurlarini ifodalaganlar, ularni turli xil buyumlarga – idishlar, uy jihozlari, kiyim-kechaklar, qurol-yarog'lar, bosh kiyimlar, zargarlik buyumlari, me'moriy inshootlarga tushirganlar.

Ornamentlarning paydo bo'lishiga va rivojlanishiga bir qancha mifologik sabablar bo'lgan. Avvalo hali tabiatdan to'liq ajralmagan turkiy qabilalar orasida tabiat kuchlariga ishonch yaxshi saqlanib qolgan. Bundan tashqari ratsional fikrlash hali rivojlanmagan, mifologik dunyoqarash ustun bo'lgan davrda, insonlar turli xil balo-ofatlardan o'zlarini saqlash uchun har xil vositalardan foydalanganlar. Tabiat kuchlari oldida ojiz bo'lgan inson ularning ramzlarini o'z kiyimlari, uy devorlari, bezak-taqinchoqlariga naqsh tarzida tushirgan. Ular bu orqali o'zlarini turli insonlardan, balo-ofatlardan saqlashga harakat qilishgan. Ornamentlardan faqat "himoyalaniş" maqsadidagina foydalanilmagan, ularda ruhlardan madad so'rash, qut-baraka tilash ramzlari ham yashiringan.

Ornamentning yana bir muhim funksiyasi – ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlarni ifodalash, avloddan avlodga o'tkazish bo'lgan. Ornamentlar orqali qadimgi turkiy xalqlar o'zlarining tarixi, urf-odatlar, diniy e'tiqodlari va axloqiy qadriyatlari haqidagi ma'lumotlarni avlodlarga yetkazganlar.

Ornamentlarda turkiylar mifologik qarashlarining barcha jabhalarini ko'rish mumkin. Ularda turkiylarning uch qavatli olam modelini ifodalovchi ramzlar ham uchraydi. Ornamentlarda uch qavatli olam ma'nosini anglatish uchun ko'pincha bir-birining ustiga qo'yilgan uch qator, uch doira, uchburchak yoki boshqa geometrik shakllardan foydalanilgan. Ba'zi hollarda esa bu uch olamning har biri o'ziga xos ramzlar bilan ifodalangan.

Tadqiqotning maqsadi: Turkiy mifologik dunyoqarashdagi koinot strukturasi, astrallik, tabiat kultlari va totemik qarashlarning an'anaviy ornamentlar hamda O'zbek milliy bosh kiyimi (do'ppi) semantikasida aks etish qonuniyatlarini manbashunoslik va etnografik ma'lumotlar asosida ochib berishdan iborat.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda kompleks gumanitar yondashuv qo'llanilgan bo'lib, quyidagi ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalanildi:

- Semantik va semiotik tahlil: Ornamental shakllar, geometrik elementlar, ranglar va simvollarning (doira, uchburchak, spiral, zigzag va b.) mifologik ma'nolari va ramziy kodlarini ochib berishda qo'llandi.

- Tarixiy-qiyosiy (komparativ) metod: Qadimgi turkiy Tengrichilik e'tiqodi ramzlarining Islom dini kirib kelgandan keyingi transformatsiyasi va xalq amaliy san'atida saqlanib qolish darajasini qiyoslashda foydalanildi.

• Manbashunoslik va etnografik tahlil: Manbalardagi (Strabon, N.Ya. Bichurin, L.I. Rempel, G.A. Pugachenkova, H. Karomatov, A. Ashirov va b.) ilmiy-nazariy qarashlar va yozma yodgorlik ma'lumotlari umumlashtirildi.

Natijalar. Tadqiqot va manbalar tahlili natijasida turkiy ornamentlar semantikasida quyidagi asosiy yo'nalishlar va mifologik modellar aniqlandi:

Turkiylarning koinot tuzilishi haqidagi tasavvurlari geometrik va tasviriy ramzlar orqali uch olamga bo'lib tasvirlangan:

1. Yuqori olam (Osmon / Ko'k Tengri): Ornamentlarda yuqori olamni ifodalash uchun turli ornament bezaklardan foydalanilgan. Ularning har biri o'ziga xos ma'noni ifodalagan. Eng keng tarqalgan yuqori olam ramzlari qatoriga quyidagilar kiradi: doira va yarimdoira shakllari – osmon, quyosh, oy va yulduzlarni ifodalagan; nuqtalar va kichik doiralar – yulduzlarni ifodalagan; uchburchaklar (ayniqsa, uchi yuqoriga qaratilgan uchburchaklar) – osmon va Tengrining kuchini ifodalagan; spiral shakllar – osmonning aylanishi, vaqtning siklik xarakteri va abadiylikni ifodalagan; qanotli mavjudotlar (qushlar, burgut, lochin, qirg'iy) – osmon va Tengrining muqaddas mavjudotlarini ifodalagan; svastika – qadimiy quyosh belgisi sifatida quyoshning harakati, nur, hayot va farovonlikni ifodalagan.

2. O'rta olam (Muqaddas Yer-Suv): Yuqori olamning o'z ramzlari bo'lganidek Muqaddas Yer-Suv olami hisoblanmish o'rta olamning ham o'z belgilari bo'lgan. Ornamentlarda o'rta olam – yer va unda yashovchi insonlar, hayvonlar, o'simliklar, shuningdek, Yer-Suv ruhlari turli xil ramzlar orqali ifodalangan. Ornamentlardagi kvadrat va to'rtburchak shakllari – yerni, uning to'rt tomonini (shimol, janub, sharq, g'arb) ifodalagan bo'lsa, to'rtburchak chiziqlar – suv (daryolar, dengizlar, ko'llar) va uning harakatini anglatgan. O'tovlarga ilib qo'yilgan gilamlar, qizlar to'qiydigan kashtalarda, maishiy narsalarda zigzag chiziqlarni ko'rish mumkin, ular tog'lar, qirlar va adirlarni bildirgan. O'simliklar dunyosi, tabiatning go'zalligini aks ettirish uchun turli xil o'simlik naqshlari qo'llanilgan. Gul, barg, shox, buta, daraxt tasvirlari shu maqsadda ishlatilgan. O'rta olamga tegishli yana bir ramziy tasvir bu hayvonlarning naqshlaridir. Ular biror urug'ning totem ajdodlarini anglatgan. Shuningdek, ornamentlarda tasvirlangan hayvonlar (bo'ri, ot, tuya, baliq, lochin) ma'lum mifologik tasavvurlar bilan bog'liq bo'lgan.

3. Pastki olam (Erlikxon saltanati): Turkiylar dunyoqarashidagi yer osti olamini anglatuvchi ornamentlar ham bir talay. Ularda Erlikxon saltanatining mudhish manzaralari gavdalangandek bo'ladi. Yer osti olamining eng keng tarqalgan ramzi qora rangdir. Qora rang orqali Erlikxon saltanatining zulmat va yovuzlik makoni anglatilgan. Pastki olamni ifodalovchi yana bir ornament – uchi pastga qaratilgan uchburchaklardir. Uchi yuqoriga qaratilgan uchburchaklar esa Ko'k Tengri olamini anglatganini yuqorida keltirgan edik. Bulardan tashqari turli xil hayvonlar orqali

ham yer osti olami tasvirlangan. Masalan, ilon yomonlik va o'lmaslik ramzi hisoblangan. Bundan tashqari o'rgimchaklardan ham Erlikxon olamini anglatish uchun foydalanilgan.

Mintaqada ranglar ramziy ma'no kasb etganiga turkiylar bilan yonma-yon yashagan sug'diylar merosi – Buxoro yaqinidagi Buxorxudotlar qarorgohi Varaxsha saroyining Qizil va Sharqiy zallaridagi devoriy rasmlarda turli ranglar ishlatilgani ham misol bo'la oladi. H. Karomatovning fikricha, bu zallar turli marosimlar uchun ishlatilgan. Sharqiy zalda "hayot daraxti"ning tasviri bo'lganligi tufayli, ko'k va yashil ranglar ishlatilgan. Yaxshilik va yovuzlik orasidagi kurash tasvirlangan Qizil zalda esa qizil, sariq va qora ranglar ustundir.

Xalq orasida tarqalgan kiyimlar, taqinchoqlar, devoriy suratlarda ko'p takrorlanadigan doira shakli quyoshni anglatadigan ramz bo'lgan. Markaziy Osiyoning qadimgi aholisi orasida quyoshga sig'inish, uni ezozlash keng tarqalgan. Bu haqda Gerodot o'zining "Tarix" asarida massagetlar misolida ma'lumot beradi. Keyinchalik Strabon ham massagetlar haqida bu fikrni tasdiqlaydi: "Xudo deb faqat yagona Quyoshni tan olishadi va unga qurbonlikka otlarni keltirishadi". Quyoshni ilohiylashtirish turkiylarning Tengrichilik e'tiqodida ham muhim o'rin tutgan. Quyosh va oy faqat osmon jismlari sifatidagina ko'rilmadan, ular ilohiylashtirilgan. Shuning uchun ham bezaklarda quyoshni anglatuvchi doira ramzi ko'p ishlatilgan.

Turkiylar orasida keng tarqalgan ornamentlardan yana biri "hayot daraxti" tasvirlanganlaridir. Tengrichilik dinida uch olamni bog'lovchi samoviy o'q hisoblangani uchun, turkiylar unga kuchli e'tiqod qo'yishgan. Uning tasvirlarini so'zana va kashtalarda, gilam naqshlarida, do'ppi, kiyim bezaklarida, yog'och o'ymakorligi hamda me'moriy bezaklarda uchratish mumkin. "Hayot daraxti" tasviri tushirilgan tovoqlar ham keng tarqalgan.

"Hayot daraxti" ornamentlarda shoxlari osmonga uzun cho'zilgan, go'yoki osmonga kirib borayotgandek, ildizlari yer ostiga chuqur botgan holatda tasvirlangan. Bu tasvir orqali uning uch olamni bog'lashiga urg'u berilgan. Bundan tashqari "hayot daraxti"dan ikki tomonga shoxlar o'sib chiqqan ornamentlar ham keng tarqalgan bo'lib, ular ajdodlarning shajarasi va serfarzandlikni ifodalagan.

Ba'zi bir ornamentlarda daraxt bilan birga qushlar ham kompozitsiyada tasvirlanganini ko'rish mumkin. Buning sababi shundaki, turkiylar tasavvurida qushlar osmon olami bilan bog'liq ruhiy mavjudotlar hisoblangan. Bundan tashqari, daraxtning gullar bilan qurshab olingan yoki tanasiga gullar chirmashib ketgan ornament naqshlari ham uchraydi. Bunday ornament naqshlari tabiatning go'zalligini, yashillikni ulug'lagan. Bunday uslub kashtachilik buyumlarida va so'zanalarda keng qo'llanilgan.

Islom dini kirib kelgach, "hayot daraxti" bilan bog'liq e'tiqodlarga amal qilish sekin-astalik bilan kamayib borgan, ammo butunlay unutilib, yo'q bo'lib ketmagan. Aksincha, daraxt kulti bilan

bog‘liq ishonchlar islom dini bilan uyg‘unlashib xalq orasida yashashda davom etgan. “Hayot daraxti”ni anglatuvchi ornamentlar islomgacha bo‘lgan ramziy ma’nolarini yo‘qotgan bo‘lsa-da, bezak sifatida xalq amaliy san’atida saqlanib qolgan.

Do‘ppi shunchaki bosh kiyim emas, balki qadimiy koinot ramzlarining jamlanmasidir: O‘zbek xalqining milliy bosh kiyimi sanaladigan do‘ppida ham turli-tuman ornament naqshlarini ko‘rishimiz mumkin. Bu bosh kiyimdagi naqshlar hududlar kesimida bir-biridan farq qilish holatlari ham uchrab turadi. Biroq undagi ornamentlarning katta qismi bir xil bo‘lib, xalq orasida ularning har biri alohida ramziy ma’noga ega. Hozir yosh avlod do‘ppidagi ramziy ma’nolarni yaxshi bilmasa-da, keksalar ularni sharhlab bera olishadi.

S. Azizovning yozishicha, do‘ppining oq-qora rangi tun bilan kunni, chor qirradi esa olamning to‘rt tarafini anglatadi. Bosh kiyimning to‘rt tarafida uchtdan joylashgan aylana shakllar 12 zodiak burjini anglatgan. Do‘ppining o‘zi esa samo gumbazi ramzi ifodasidir. Do‘ppining jiyagi dunyoning to‘xtovsiz harakatini ifodalaydi. Do‘ppidagi shakl alomatlari tun-u kun harakatdagi makon va zamonni anglatgan. Keltirilgan ta’rif do‘ppidagi naqshlarga berilgan talqinlardan faqat biridir. Jumladan, san’atshunos M. Foziliy do‘ppidagi naqshlarni avlodlar davomiyligini ta’minlovchi homila bilan bog‘lab talqin qiladi.

Nuroniylar xattot Habibullo Solihning do‘ppi to‘g‘risida bergan ma’lumotlari juda diqqatga sazovordir: “Inson zotining bosh kiyimi toj hisoblanadi. Do‘ppilarning yuqori qismidagi bodom gulli naqsh el-yurt tinch bo‘lsin degan niyatni ifodalagan, shuning uchun ham naqshning bir qismi to‘q oq rang bilan chizilgan. Ushbu naqshda quyosh, yulduzlar ramzlarini anglatuvchi doira va naqshlarni ham ko‘rish mumkin. Bosh kiyimning bir xil to‘rt qismdan iboratligi tugallik ramzi hisoblanadi. Andijon do‘ppilarida bir hamyoncha bo‘ladi, uni “xohishlar fartugi” deyishadi. Do‘ppi sohibining qanday muammosi borligi shu orzu-umidlar hamyonchasida belgilanadi. Farzand tilaganlarga nuqtachalar qo‘yib berilgan. Davlat tilaganlarga, tijorati yurishmay qolganlarga “o‘ng tomonidan ham, chap tomonidan ham daromad yoniga tushsin” degan ramzlar berilgan. Uyida janjallar paydo bo‘lib qolgan bo‘lsa, xonadoni tinchib, suvdek tiniq bo‘lib ketsin deb suvning to‘lqinlarini chizib berishgan. Albatta, farzandli bo‘lgan odam yangi do‘ppi kiygan. Muammolari yo‘qolsa, do‘ppini yechib tashlab, yangi do‘ppiga buyurtma berishgan”.

Yuqoridagi ma’lumotlardan anglashilib turibdiki, do‘ppi xalqimiz orasida shunchaki boshni issiqdan himoya qiluvchi bosh kiyim bo‘libgina qolmasdan, xalq e’tiqodi va dunyoqarashining ramziy ifodasi ham bo‘lgan. Milliy do‘ppilarimizdagi qalampirmunchiq tasviri xususida ham bir qator fikrlar mavjud. Ulardan biriga ko‘ra, bu tasvir do‘ppi egasini turli balo-qazo va ins-u jinslardan asrovchi magik himoya vositasi bo‘lgan. Shunday qilib, do‘ppilardagi tasvirlar oddiygina bezak bo‘libgina qolmasdan, ular xalqimizning qadim kosmogonik

dunyoqarashini o'zida aks ettirgan tilsimdir. Bundan tashqari bu kosmogonik tasavvurlar magik tushunchalar bilan uyg'unlashgan. Bosh kiyim egasini turli yomonliklardan saqlashiga ishonch kuchli bo'lgan. Shuning uchun ham vodiy erkaklari doimo boshlarida do'ppi bilan yurishgan. Ularning do'ppi kiymasdan yalangbosh yurishlari axloqsizlik hisoblangan. Erkaklarning ijtimoiy hayotidagi har qanday jarayonda ularning boshlarida do'ppi bo'lgan. Ular ishda, uyda, ko'chada, ibodat va ovqatlanish paytida ham do'ppi kiyib yurishgan.

Umuman olganda, ko'plab xalqlarda qadimda bosh kiyimlar ezozlangan. Shular qatori o'zbek xalqi orasida ham bosh kiyimga hurmat yuqori darajada bo'lib, uni oyoq osti qilish, yerga tashlash, bir-biri bilan almashtirib kiyish mumkin bo'lmagan. Xalq tasavvuriga ko'ra bosh kiyimni ezozlagan inson, aslida o'zini hurmat qilgan, ezozlagan. Do'ppi o'zbeklar ijtimoiy-maishiy hayotida faqatgina bosh kiyimgina bo'lib qolmagan, u ba'zi marosimlarda muhim elementlardan biri bo'lgan. Tadqiqotchi Shomirza Turdimovning yozishicha, ilgari to'y kuni avvaldan belgilanib, kuyov unda ma'lum sabablarga ko'ra ishtirok eta olmasa, kelin uning do'ppisiga yoki pichog'iga nikohlangan. Ko'rinib turibdiki, milliy bosh kiyim sifatida u xalqimiz hayotida juda muhim o'rin tutgan. Ammo davrlar o'tishi bilan do'ppilardagi ramziy tasvirlarning ma'nosi unutila borgan, do'ppining o'zi esa xalq orasida asosan bosh kiyim sifatida saqlanib qolgan.

Turkiylarning qadimgi davr kosmogonik dunyoqarashlarini aks ettirgan ornamentlarda totem hayvonlarining aks etishi tabiiydir. Chunki turkiy qabilalarning ko'pchiligi o'z totemiga ega bo'lgan. Totem hayvonlariga bo'lgan hurmat va ehtirom xalq xotirasidan butunlay o'chib ketmagan. Shuning uchun ham turkiy qabilalarning marosimlarida ham, maishiy hayotida ham ularga bo'lgan ishonch qoldiqlari saqlanib qolgan. Xuddi shu qatorda turkiylar dunyoqarashining "ramzli alifbo'si bo'lmish ornamentlarda ham ular ko'p bor qo'llanilgan.

Ornamentlarda eng ko'p uchraydigan totem hayvoni bu bo'ridir. Buning sababi sifatida turkiylarning o'z kelib chiqishini bo'ri bilan bog'lab talqin etganini keltirish mumkin. Bo'ri naqshi ko'pincha qurol-yarog'lar, kiyim-kechaklar, bosh kiyimlar, tamg'alar va bayroqlarga tushirilgan. Bu naqsh kuch, jasorat, birlik va erkinlik ramzi hisoblangan.

Turkiy ornamentlarda bo'ridan so'ng eng ko'p foydalanilgan hayvon otdir. Buni otning turkiylar hayotida juda katta rol o'ynagani, turkiylar o'z hayotini otsiz tasavvur qila olmaganini bilan izohlash mumkin. Ot aks etgan ornamentlar qurollar, idish-tovoqlar, pichoq va tamg'alarga tushirilgan. Ot turkiy xalqlar orasida tezlik, kuch, jasorat, erkinlik, olijanoblik va farovonlik ramzi bo'lgan.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turkiy ornamentlar qadimiy mifologik va kosmogonik tasavvurlarning vizual tilidir. Islom dini kirib kelgach, "Hayot daraxti", astrallik va totemik ramzlar o'zining dastlabki diniy-mifologik ma'nolarini sekin-asta yo'qotgan bo'lsa-da,

mutlaqo yo'qolib ketmadi. Aksincha, ular xalq amaliy bezak san'atida, kashtachilik, gilamchilik va do'ppidozlikda etnik-madaniy shakl hamda bezak (estetik) elementi sifatida saqlanib qoldi va islomiy qadriyatlar bilan uyg'unlashib ketdi.

O'zbek do'ppisidagi va boshqa amaliy buyumlardagi ramzlar (masalan, nikoh marosimida kuyov bo'lmaganda kelinni uning do'ppisiga nikohlash odati [10]) bosh kiyimning qanchalik muqaddas va shaxsiyat ramzi bo'lganini ko'rsatadi. Bu holat turkiy mifologiyada buyum, ornament va inson ruhiyati o'rtasidagi zich semantik bog'liqlik mavjud bo'lganini tasdiqlaydi.

Xulosa. Turkiy mifologiyada ornament nafaqat badiiy bezak, balki muqaddas ramzlar tizimi, koinot va tabiat haqidagi qarashlarning o'ziga xos "yozuv" shakli sifatida muhim o'rin tutadi. Ornamentlarda koinotning uch qavatli tuzilishi (yuqori olam – doira, nuqtalar, uchburchaklar, spiral; o'rta olam – kvadrat, to'rtburchak, to'liqinsimon va zigzag chiziqlar, o'simlik va hayvon naqshlari; pastki olam – qora rang, uchi pastga qaratilgan uchburchaklar, ilon va hasharotlar shakllari), tabiat hodisalari (quyosh – doira, svastika, rozet; oy – yarimdoira, o'roq shakli; yulduzlar – nuqtalar, kichik doiralar, besh, olti va sakkiz qirrali yulduzlar; suv – to'liqinsimon chiziqlar, spiral, tomchi shakllari; olov – uchburchaklar, zigzag chiziqlar, spiral), hayvonot va o'simliklar dunyosi, geometrik va ramziy belgilar (svastika, xoch, doira, uchburchak, kvadrat, to'rtburchak, spiral) aks etgan. Ranglar simvolikasi ham muhim: oq – poklik, muqaddaslik; qora – yovuzlik, o'lim; qizil – hayot, olov, kuch; ko'k – osmon, Tengri; sariq – quyosh, farovonlik; yashil – tabiat, hayot.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Ремпель Л.И. Архитектурный орнамент Узбекистана. – Ташкент: Издательство АН УзССР, 1961. – С. 35
- 2.Пугаченкова Г.А. Искусство Средней Азии. – Москва: Искусство, 1979. – С. 88-105.
- 3.Жўрақўзиев Н.И: ўқув-услубий қўлланма. Тошкент: 2021. – 43 б.
- 4.Karomatov H. O'zbekistonda moziy e'tiqodlar tarixi. Toshkent – 2008. – 664 b.
- 5.Strabon. Geographika. – Leipzig: Teubner, 1854. – XI, 8, 6.
- 6.Roux J.P. Eski türk mitolojisi. – Ankara: BilgeSu, 2011. – S. 25.
- 7.Аширов А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. –Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007. – Б. 187.
- 8.Фозилий М. Дўппи космогонияси ёки бу бодом тасвири эмас. – Б.17.
- 9.Sodiqov Q. Qadimgi turk falsafasi. – Toshkent: Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, 2008. 135 b.

10. Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах обитавших в Средней Азии в древние времена. – Т.2. – С. 220.

11. Турдимов Ш. Рўмол рамзининг семантикаси ҳақида // Адабий мерос. – 1985. – №3. – Б. 96.

12. Геродот. История в девяти книгах / Пер. Г.А. Стратановского. – Л.: Наука, 1972.